

9. Фрумкина Р.М. Вероятность элементов текста и речевое поведение. Москва: Наука, 1971. 170 с.

10. Харченко Н.В. Механізм неусвідомлюваного автоматизму в аудіюванні дітей дошкільного віку. Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: тези I Міжнародної науково-прак-

тичної конференції (м. Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2017 р.). Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 201–205.

11. Харченко Н.В. Суб'єктивність як істотна ознака аудіювання. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика. 2016. Вип. 20 (1). С. 217–230.

УДК 159.922.7:616.89:316.362

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ХАРАКТЕРОМ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО КОМФОРТУ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ВАДАМИ РОЗВИТКУ

Шевчук В.В., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті висвітлено взаємозв'язок між характером батьківського виховання та рівнем емоційного комфорту дошкільників, які мають різні вади розвитку. Доведено, що характер батьківського виховання має прямий зв'язок із рівнем емоційного комфорту дошкільника в сім'ї.

Ключові слова: дошкільний вік, вади розвитку, емоційний комфорт, характер сімейного виховання.

В статье показана взаимосвязь между характером родительского воспитания и уровнем эмоционального комфорта дошкольников, имеющих различные отклонения развития. Доказано, что характер родительского воспитания имеет прямую связь с уровнем эмоционального комфорта дошкольника в семье.

Ключевые слова: дошкольный возраст, пороки развития, эмоциональный комфорт, характер семейного воспитания.

Shevchuk V.V. RELATIONSHIP BETWEEN CHILDREN OF FAMILY EDUCATION AND THE LEVEL OF EMOTIONAL COMFORT OF PRESCHOOLS WITH DEVELOPMENT WADES

The article highlights the relationship between the nature of parental upbringing and the level of emotional comfort of preschool children with various developmental defects. It is proved that the nature of parental upbringing has a direct correlation with the level of emotional comfort of a preschool child in a family.

Key words: pre-school age, developmental defects, emotional comfort, character of family education.

Постановка проблеми. Особистість людини є складним утворенням, процес розвитку, становлення та формування якого залежить від багатьох чинників: біологічних, природного й соціального середовища, виховання та навчання, власної активності дитини. Наділена від народження відповідними біологічними якостями, людина стає особистістю в міру засвоєння соціального досвіду у всіх його виявах: способів і засобів виробництва, духовної культури, прийомів чуттєвого пізнання, абстрактного мислення тощо. Процес формування особистості починається з народження та є тривалим, складним, суперечливим, таким, що продовжується протягом усього життя людини [6]. Особистість формується в процесі взаємодії людини з іншими людьми, навчання, виховання та самовиховання.

У дошкільні роки формуються психологічні механізми особистості, нові психологічні якості та форми поведінки. Коли

дитина стає особистістю, вона самореалізується й стає носієм соціально-людської діяльності внаслідок її здійснення. Отож дошкільний вік є дуже важливим і відповідальним періодом у формуванні особистості [1; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вікові особливості розвитку особистості в дошкільному віці були предметом досліджень Л.І. Божович, Д.Б. Ельконіна, Г. Крайг, Ж. Піаже, І.А. Соколянського, В. Штерна та інших. Проте останнім часом для психології є дуже актуальною проблема аномального психічного та фізичного розвитку особистості в дошкільному дитинстві [10]. Комплексне дослідження порушень психічного розвитку дитини стає глобальною та загальнозначущою проблемою в аспекті даних про те, що кількість дітей із відхиленнями в розвитку в останні роки невпинно збільшується [9].

Вітчизняними та зарубіжними вченими проводилися численні психоло-

гічні дослідження, спрямовані на вивчення дітей із порушеннями психічного розвитку, було узагальнено результати, які порівнювалися з новими даними, отриманими суміжними з психологією науками – психолінгвістикою, нейропсихологією, педагогікою, фізіологією вищої нервової діяльності, клінічною неврологією та генетикою (А.А. Баранов, Л.О. Булахова, Т.П. Вісковатова, Т.А. Власова, Г.В. Козловська, О.В. Киричук, К.С. Лебединська, В.І. Лубовський, І.Ф. Маяковська, Е.С. Слєпович, Є.А. Стреблева, Є.Ф. Соботович, В.В. Тарасун, Л.С. Цветкова та інші вчені). Результати фундаментальних психологічних досліджень свідчать про залежність процесу формування особистості від початкового рівня розвитку психічних функцій (В.М. Блейхер, Л.І. Божович, Г.С. Костюк, О.Ф. Лазурський, М.Д. Левітов, В.Д. Небиліцин, Б.І. Теплов та інші науковці).

Проте, незважаючи на численні дослідження проблеми, досі не можна вважати розкритим питання специфіки емоційної сфери дошкільників, які мають вади розвитку. Це й зумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, що полягає у висвітленні взаємозв'язку між характером батьківського виховання та рівнем емоційного комфорту дошкільників, які мають різні вади розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стосовно дітей із вадами розвитку, то доцільно буде зазначити, що залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії дітей: з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом); з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором); з порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); з мовленнєвими порушеннями; зі складною структурою порушень (розумово відсталі і сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та інші); з емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом [7]. Типи психічного дизонтогенезу об'єднують у два основні варіанти – дизонтогенез із негативною соматикою та дизонтогенез із продуктивними синдромами. До перших належать олігофренія й затримка психічного розвитку, акселерація, різні форми інфантилізму, невропатії. До другого варіанту відносять випадки, коли на фоні клінічних виявів негативних дизонтогенетичних порушень розвиваються продуктивні феномени: страхи, енурез, підвищена неохайність, втрата навичок ходіння, мови, самообслуговування, перехід психічного функціонування на більш ранні

етапи розвитку, а також афективні розлади, порушення інтересів, гіперактивність, патологічне фантазування, кататонічний та інші синдроми [8].

Для здійснення характеристики типів батьківського виховання розглянемо результати, отримані за допомогою методики діагностики батьківського ставлення (А.Я. Варга, В.В. Столін) [2; 3]. Ми використали саме цю методику, оскільки вона дає змогу виявити особливості системи батьківських почуттів стосовно дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з нею, особливостей сприйняття та розуміння характеру й особистості дитини та її вчинків.

Унаслідок проведеного дослідження 20 дошкільників було отримано такі дані:

Таблиця 1

Рівні вираження типів батьківського ставлення (n=20, у %)

Тип батьківського ставлення	К-сть дітей		
	N	%	
1	Прийняття-відторгнення	1	5
2	Кооперація	2	10
3	Симбіоз	7	35
4	Авторитарна гіперсоціалізація	4	20
5	Маленький невдаха	6	30
УСЬОГО		20	100

Для наочності подамо ці дані також у вигляді рисунка (рис. 1.):

Рис. 1. Рівні вираження типів батьківського ставлення (у %)

Проаналізувавши дані таблиці та діаграми, можемо побачити, що найбільш вираженим типом батьківського ставлення є «симбіоз» (35%), далі бачимо тип виховання «маленький невдаха» (30%).

Менш вираженими є типи «авторитарна гіперсоціалізація» (20 %) та «кооперація» (10 %). Найменше виявляється такий тип, як «відторгнення» (5 %).

На наш погляд, доцільно об'єднати виявлені типи батьківського ставлення у три рівні – позитивне («кооперація»), нейтральне («симбіоз» і «маленький невдаха») та негативне («відторгнення» і «авторитарна гіперсоціалізація») ставлення. Наочно ці результати можна представити у вигляді діаграми (рис. 2.).

Отже, найбільш оптимальним є такий рівень батьківського ставлення, як «кооперація» – соціально бажаний образ батьківського ставлення. Тобто можемо зробити припущення, що 10 % батьків високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, переживають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу та самостійність дитини, прагнуть бути з нею нарівні. Батьки довіряють дитині, прагнуть прийняти її позицію в суперечливих питаннях.

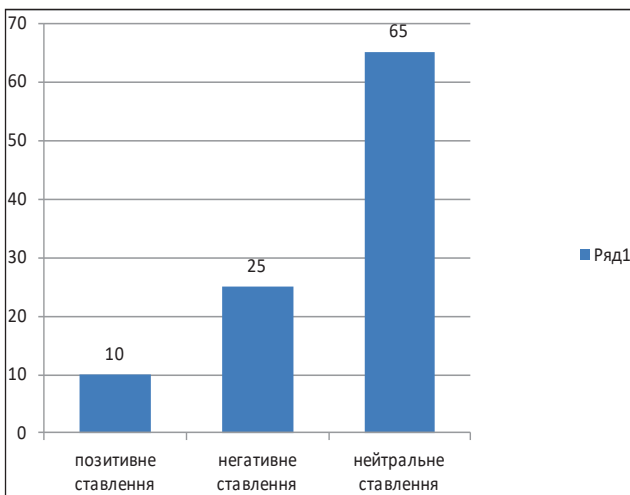

Рис. 2. Узагальнені рівні вираження батьківського ставлення (у %)

До нейтрального рівня можна віднести стосунки за типом «симбіоз» і «маленький невдаха». Тобто 65 % батьків відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, захистити її від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчувають тривогу за дитину, дитина їм здається маленькою та беззахисною. Батьки не довіряють своїй дитині, скаржаться на її неуспішність і невмілість. У зв'язку з цим батьки прагнуть захистити дитину від труднощів життя й суворо контролювати її дії.

До негативного рівня батьківського ставлення ми віднесли такий тип батьківських відносин, як «відторгнення» й

«авторитарна гіперсоціалізація». Отож 25 % батьків сприймають свою дитину поганою, непристосованою, «лузером». Їм здається, що дитина не досягне успіху в житті через низькі здібності, невеликий розум, погані звички. Здебільшого батьки відчувають до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Вони не довіряють дитині та не поважають її. Батьки вимагають від дитини беззастережної слухняності й дисципліни. Вони прагнуть нав'язати дитині в усьому свою волю, нездатні прийняти її позицію. За вияви свавілля дитину суворо карають. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

Отже, за результатами дослідження ми бачимо, що для більшості сімей характерні нейтральні стосунки з дитиною.

Для визначення взаємозв'язку між типом батьківського ставлення та емоційним комфортом дитини дошкільного віку з вадами розвитку доцільно порівняти результати показників оптимальності батьківського ставлення, отриманих за допомогою методики діагностики батьківського ставлення (А.Я. Варга, В.В. Столін), та емоційного комфорту дошкільників (проективний тест «Малюнок сім'ї»).

Для встановлення зв'язку між ними скористаємось методами статистичної обробки даних, а саме – точковим бісеріальним коефіцієнтом кореляції r_{pb} [5]. Ми використали саме цей коефіцієнт, оскільки він визначає зв'язок між кількісною (рівень оптимального ставлення батьків, виражений у стенах) та дихотомічною змінною (високий/низький рівень емоційного комфорту).

Обрахунок коефіцієнта кореляції r_{pb} проводиться за формулою:

$$r_{pb} = \frac{\bar{x}_1 - x_0}{S_x} \sqrt{\frac{n_1 n_0}{n(n-1)}} \quad (1)$$

де \bar{x}_1 – середнє по X зі значенням 1 по Y
 x_0 – середнє по X зі значенням 0 по Y
 S_x – стандартне відхилення всіх n-значень по X

n_1 – кількість об'єктів, які мають 1 по Y
 n_0 – кількість об'єктів, які мають 0 по Y

$$n = n_1 + n_0$$

Детально процес обчислення кореляції між оптимальним ставленням батьків і рівнем емоційного комфорту дитини за формулою (1) для нашого дослідження можна подати в такому вигляді:

Таблиця 2

**Обчислення кореляції між оптимальним ставленням батьків
і рівнем емоційного комфорту дитини**

Прийняття-відторгнення	
$n_1 = 13$ $n_0 = 7$ $n = n_1 + n_0 = 13 + 7 = 20$ $\bar{x}_1 = 13,2$ $\bar{x}_0 = 35,7$ $\bar{x} = 24,5$ $S_x = 24$	$r_{pb} = \frac{13,2 - 35,7}{24} \cdot \sqrt{\frac{13 \cdot 7}{20(20-1)}} = -0,94 \cdot \sqrt{0,24} = -0,46$ <p>Помірна кореляція, значуща за $p \geq 0,05$ та $p \geq 0,01$ (нелінійна негативна).</p>
Кооперація	
$n_1 = 13$ $n_0 = 7$ $n = n_1 + n_0 = 13 + 7 = 20$ $\bar{x}_1 = 22,1$ $\bar{x}_0 = 8,2$ $\bar{x} = 15,2$ $S_x = 22,4$	$r_{pb} = \frac{22,1 - 8,2}{22,4} \cdot \sqrt{\frac{13 \cdot 7}{20(20-1)}} = 0,62 \cdot \sqrt{0,24} = 0,3$ <p>Помірна кореляція, значуща за $p \geq 0,05$ та $p \geq 0,01$ (лінійна позитивна).</p>
Сімбіоз	
$n_1 = 13$ $n_0 = 7$ $n = n_1 + n_0 = 13 + 7 = 20$ $\bar{x}_1 = 55,5$ $\bar{x}_0 = 18,1$ $\bar{x} = 36,8$ $S_x = 38,2$	$r_{pb} = \frac{55,5 - 18,1}{38,2} \cdot \sqrt{\frac{13 \cdot 7}{20(20-1)}} = 0,98 \cdot \sqrt{0,24} = 0,48$ <p>Помірна кореляція, значуща за $p \geq 0,05$ та $p \geq 0,01$ (лінійна позитивна).</p>
Авторитарна гіперсоціалізація	
$n_1 = 13$ $n_0 = 7$ $n = n_1 + n_0 = 13 + 7 = 20$ $\bar{x}_1 = 16,8$ $\bar{x}_0 = 62,5$ $\bar{x} = 39,7$ $S_x = 32,3$	$r_{pb} = \frac{16,8 - 62,5}{32,3} \cdot \sqrt{\frac{13 \cdot 7}{20(20-1)}} = -1,41 \cdot \sqrt{0,24} = -0,69$ <p>Сильна кореляція, значуща за $p \geq 0,05$ та $p \geq 0,01$ (нелінійна негативна).</p>
Маленький невдаха	
$n_1 = 13$ $n_0 = 7$ $n = n_1 + n_0 = 13 + 7 = 20$ $\bar{x}_1 = 45,3$ $\bar{x}_0 = 38,4$ $\bar{x} = 41,9$ $S_x = 37,6$	$r_{pb} = \frac{45,3 - 38,4}{37,6} \cdot \sqrt{\frac{13 \cdot 7}{20(20-1)}} = 0,18 \cdot \sqrt{0,24} = 0,09$ <p>Кореляція незначуща за $p \geq 0,05$ та $p \geq 0,01$.</p>

Отримані внаслідок дослідження дані дають змогу говорити про наявність лінійної позитивної кореляції між емоційним комфортом дитини з вадами розвитку й типами ставлення «Кооперація» та «Сімбіоз», тобто за таких типів батьківського ставлення рівень емоційного комфорту дитини в сім'ї є вищим.

Також було виявлено наявність нелінійної негативної кореляції між емоційним комфортом дитини з вадами розвитку й типами ставлення «Відторгнення» та «Авторитар-

на гіперсоціалізація», тобто за таких типів батьківського ставлення рівень емоційного комфорту дитини в сім'ї є низьким.

Не було виявлено зв'язку емоційного комфорту дитини з вадами розвитку з типом ставлення «Маленький невдаха».

Тож гіпотеза нашого дослідження, яка полягала у припущенні, що характер батьківського виховання має прямий зв'язок із рівнем емоційного комфорту дошкільника в сім'ї, знайшла підтвердження за результатами емпіричного дослідження.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати проведеного емпіричного психологічного дослідження взаємозв'язку між характером батьківського виховання та рівнем емоційного комфорту дошкільників із вадами розвитку дають змогу зробити такі узагальнення.

Найбільш вираженим типом батьківського ставлення є «Симбіоз», далі бачимо тип виховання «Маленький невдаха». Менш вираженими є типи «Авторитарна гіперсоціалізація» та «Кооперація». Найменше виявляється такий тип, як «Відторгнення».

Отже, найбільш оптимальним є такий рівень батьківського ставлення, як «Кооперація», що притаманний 10 % батьків. До нейтрального рівня можна віднести стосунки за типом «Симбіоз» і «Маленький невдаха» – 65 % батьків. До негативного рівня батьківського ставлення ми віднесли такий тип батьківських відносин, як «Відторгнення» й «Авторитарна гіперсоціалізація», які виявляють 25 % опитаних батьків.

Для визначення рівня емоційного комфорту дитини дошкільного віку з вадами розвитку доцільно провести проєктивний тест «Малюнок сім'ї» [3; 11]. Проаналізувавши малюнки, ми з'ясували, що до високого рівня емоційного комфорту можна віднести 65 % сімей. Тут дитині зручно в сім'ї: на малюнку присутні всі члени сім'ї, у центрі малюнка – сама дитина в оточенні батьків; зображує себе та батьків ошатними, ретельно промальовує кожну лінію, на обличчях дорослих і дитини – посмішка, прослідковується спокій у позах, рухах.

До низького рівня емоційного комфорту ми віднесли 35 % сімей. Тут дитина незадоволена своїм становищем у сім'ї та ставленням до неї батьків. Про низький рівень емоційного комфорту свідчать наляканий вираз обличчя дитини, відчуття емоційної напруги через використання в малюнку темних кольорів. Наявність ворожості стосовно батьків прослідковується через промальовування таких деталей, як розведені руки, розведені пальці, вискалений рот і так далі. Часто зустрічається відсутність когось-небудь із членів сім'ї, наявність занепокоєння – дитина малює себе смутною, вдаліні від батьків; наявність ворожості стосовно дорослого через штрихування деталей, відсутність деяких частин тіла (наприклад, рук, рота).

Малюнок сім'ї майже всі діти починали малювати з мами або з батька. Це свідчить про те, що для 4–6-річного віку батьки залишаються найбажанішими, домінуючими, найбільш значимими. Самі ж себе діти малювали меншого розміру, що свідчить про меншу значимість у сімейних відносинах. У багатьох випадках у дітей простежувалося бажання емоційного контакту.

Порівнявши показники емоційного комфорту дошкільників у сім'ях із різним типом батьківського ставлення, можемо говорити

про наявність лінійної позитивної кореляції між емоційним комфортом дитини й типами ставлення «Кооперація» та «Симбіоз», тобто за таких типів батьківського ставлення рівень емоційного комфорту дитини в сім'ї є вищим. Також було виявлено наявність нелінійної негативної кореляції між емоційним комфортом дитини й типами ставлення «Відторгнення» та «Авторитарна гіперсоціалізація», тобто за таких типів батьківського ставлення рівень емоційного комфорту дитини в сім'ї є низьким. Не було виявлено зв'язку емоційного комфорту дитини з типом ставлення «Маленький невдаха».

Отже, характер батьківського виховання має пряий зв'язок із рівнем емоційного комфорту дошкільника в сім'ї.

Поданий вище розгляд проблеми розвитку особистості дитини з вадами розвитку в дошкільному віці не вичерпує всіх її аспектів. Зокрема, у межах дослідження нерозкритими залишаються питання впливу внутрішньосімейних відносин на формування самооцінки дитини-дошкільника. Більш ґрунтовне розроблення цього питання може стати предметом наших подальших пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб: Питер, 2008. 400 с.
2. Велиева С.В. Диагностика психических состояний детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие. СПб.: Речь, 2005. 240 с.
3. Виноградова А.Д. Психологическая диагностика отклонений развития детей дошкольного и младшего школьного возраста / А.Д. Виноградова, Н.Л. Коновалова, И.А. Михаленкова, С.Т. Посохова, А.А. Хилько, Л.М. Шипицына; под ред. Л.М. Шипициной. СПб., 2004. 235 с.
4. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. СПб.: Союз, 1997. 221 с.
5. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. / Пер с англ. М.: Прогресс, 1976. 495 с.
6. Запорожец А.В. О психологии детей раннего и дошкольного возраста. М., 1969. 325 с.
7. Комплексная коррекция трудностей обучения в школе / Под ред. Ж.М. Глозман, А.Е. Соболевой. М.: Смысл, 2014. 544 с.
8. Кричковська Т.Д. Психологія аномального розвитку. К.: КНТ, 2016. 165 с.
9. Милютин Е.Л., Рубель Н.В. Ребенок, с которым не соскучишься: Предупреждение конфликтов с детьми. Практикум для родителей и специалистов. К.: ДИА, 2016. 220 с.
10. Мушкевич М.І. Психічний розвиток дітей з особливими потребами дошкільного віку. Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. 2010. Вип. 10. С. 480–489.
11. Практична психологія. Старший дошкільний вік / Упоряд. О.А. Атемасова. Х.: Вид-во «Ранок», 2012. 176 с.